

Надія Мирославівна Мишко,
асистент кафедри психології, Полтавський національний
педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ, ЯКІ ЗДОБУВАЮТЬ ДРУГУ ВИЩУ ОСВІТУ

У статті розкриваються сутнісні особливості психологічних категорій «цінності» та «ціннісні орієнтації». Розглядаються основні наукові дослідження з питань цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. У роботі висвітлено погляди вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо природи та генези ціннісно-сміслової сфери особистості. Охарактеризовані основні різновиди, структурні елементи цінностей та провідні уявлення щодо функцій, які виконують ціннісні орієнтації у житті людини. Описуються особливості ціннісно-сміслової сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту.

Ключові слова: цінність, ціннісні орієнтації, ціннісно-сміслова сфера, професія психолога, майбутній психолог, друга вища освіта.

Постановка проблеми. З огляду на стрімке оновлення сучасних соціально-економічних та політичних реалій України, постає необхідність реформування існуючої системи освіти, що, у свою чергу, призводить до необхідності теоретичного осмислення та практичного вдосконалення зокрема й системи професійної підготовки. З одного боку, очевидною є тенденція все більшої гуманізації освіти, що спричиняє виникнення особливих вимог до професійної освіти, яка покликана виховувати різнобічну, гармонійну особистість із розвиненою ціннісною сферою, що визначає її спрямованість та професійну культуру. З іншого боку, політично-економічна криза, яку переживає наша держава, ставить все нові й нові запити суспільства до практичної психології, що має наслідком виникнення потреби у підготовці висококваліфікованих психологічних кадрів. Це стає можливим через формування ціннісно-сміслової компетентності фахівця, розвитку в нього гармонійної системи ціннісних орієнтацій, які є підставою для вибору та регуляції поведінки та діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на те, що ціннісні орієнтації є важливою психологічною характеристикою особистості, чимало наукових розвідок вітчизняних і зарубіжних дослідників присвячено аналізу цього психологічного явища в контексті взаємозв'язку з цінностями суспільними та особистісними. Відтак, проблема цінностей та ціннісних орієнтацій, які є важливою категорією емпіричного дослідження розвитку особистості, посідає одне із чільних місць у психологічній літературі, неодноразово привертаючи увагу та активізуючи дослідницький інтерес багатьох науковців. На психологічних аспектах змістової характеристики понять «цінність» та «ціннісні орієнтації» акцентують свою увагу такі вчені, як Б. Ананьєв, О. Асмолов, І. Бех, О. Бодальов, Л. Божович, М. Боришевський, Б. Братусь, Ф. Василюк, Л. Виготський, М. Каган, З. Карпенко, І. Кон, Г. Костюк, Д. Леонтєв, О. Леонтєв, В. Мухіна,

В. М'ясищев, В. Отрут, Г. Радчук, С. Рубінштейн, В. Тугаринов, Д. Узнадзе, В. Ядов та інші. Особливості динаміки ціннісних орієнтацій висвітлені в наукових дослідженнях А. Адлера, В. Вундта, К. Левіна, А. Маслоу, Г. Олпорта, К. Роджерса, Дж. Роттера, В. Франкла, Е. Фромма та інших.

Дослідженню ціннісних орієнтацій молоді присвячено ряд праць, які розкривають взаємозв'язок ціннісних орієнтацій із професійною спрямованістю (М. Ю. Ворбан, Т. М. Данилова, Ю. Г. Долинська, Г. С. Нікіфорова), з ефективністю професійної діяльності (Н. П. Максимчук, Є. Д. Научитель, Г. С. Нікіфорова, М. Н. Сулейманов та ін.). Існує значна кількість вітчизняних досліджень, присвячених особливостям підготовки практичних психологів (О. Ф. Бондаренко, Ж. П. Вірна, С. Д. Максименко, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, В. А. Семиченко, Н. В. Чепелева, та ін.), становленню та розвитку самосвідомості психолога (І. П. Андрійчук, А. Г. Самойлова, О. Є. Сапогова, Н. Ф. Шевченко), особливостям динаміки ціннісної сфери психолога (Н. О. Антонова, Т. А. Віложаніна, Н. І. Іванцев, Т. А. Кадикова, Т. Є. Тітова). Ціннісні орієнтації визначають як чинник особистісного розвитку психолога (А. А. Фурман), як ключовий момент у розвитку готовності до вирішення професійних завдань (В. М. Мицько) та ін.

Дослідники у своїх працях визначають сутнісні особливості ціннісних орієнтацій, їх функції, структурні компоненти, особливості динаміки та взаємозв'язок наявної ціннісної системи та реальної поведінки. Ряд досліджень присвячено вивченню особливостей ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, аналізу наявної системи ціннісних орієнтацій їхньої специфіці та особливостям динаміки в процесі навчання. Проте, існуючі дослідження, здебільшого, присвячені студентам стаціонарної форми навчання. Важливим, на нашу думку, є визначення основних особливостей ціннісно-сміслової сфери майбутніх

психологів, які здобувають другу вищу освіту за скороченим терміном навчання.

З огляду на вищезазначене, **метою** нашої статті стало теоретико-емпіричне дослідження особливостей ціннісно-сислової сфери майбутніх психологів у процесі здобуття ними другої вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про наявність різноманітних підходів до проблеми цінностей та ціннісних орієнтацій, навколо якої концентрують свою увагу вітчизняні та зарубіжні вчені. Проблема цінностей та ціннісних орієнтацій у контексті спрямованості особистості ґрунтовно висвітлена у працях І. Бега, Т. Бутківської, Л. Іванько, З. Карпенко, Д. Леонтєва, Г. Радчук, М. Слюсаревського, Т. Титаренко, Т. Яценко та інших сучасних вчених. В останні десятиріччя сформувався стійкий інтерес науковців до дослідження проблеми становлення духовних цінностей особистості (М. Боришевський, С. Гончаренко, В. Знаков, Г. Максимов, Е. Помиткін, М. Савчин та ін.).

Існує більше чотирьохсот наукових визначень поняття цінностей. Вони мають як дуже широкий сенс, так і зводять це поняття до одного з явищ мотиваційного процесу.

У культурі та літературі цінності спочатку асоціювалися з такими поняттями як гідність, досконалість, гармонійність, закінченість якогось процесу. З одного боку, смислове навантаження поняття цінності відображає характеристику зовнішніх властивостей предметів і явищ, які є об'єктом ціннісного ставлення з боку людини. З іншого боку, поняття цінність включає психологічні характеристики особистості, які є суб'єктом ціннісних стосунків і реалізують духовно-етичні ідеали. І, нарешті, поняттям цінність можна характеризувати взаємини між людьми, людське спілкування і взаємодію, завдяки якій цінності набувають значущості, духовного і загальнолюдського статусу [3; 4; 5].

У науковій літературі, присвяченій проблемі цінностей, можна виокремити декілька підходів до розуміння зазначеного феномену. До першого і найбільш широкого підходу є сенс зарахувати ті визначення, які роблять акцент на здатності речей (явищ, процесів, ідей, ідеалів тощо) виступати засобом задоволення потреб та інтересів людей, служити суспільному прогресу і всебічному розвитку особистості. Ось типова формула цієї групи: «Цінності є суттю предмету, явища і їх властивостей, які потрібні (необхідні, корисні, приємні) людям певного суспільства або класу, і окремої особистості як засоби задоволення її потреб та інтересів, а також — це ідеї і спонуки як норма, мета або ідеал» [2].

Трохи інший аспект цінностей підкреслює І. Фролов, який вважає, що цінність – це своєрідна форма прояву співвідношення між суб'єктом і об'єктом, за якого властивості об'єкта піддаються оцінці

відповідно до того, як вони задовольняють потреби суб'єкта [5].

Існує й інший підхід у розумінні цінностей. Характерна його особливість полягає у розумінні того, що цінності – це специфічні утворення свідомості, в структурі суспільної та індивідуальної свідомості вони є ідеалами, узагальненими уявленнями про блага, яким віддається перевага, і прийнятні способи їх здобуття, також вони є ідеальними критеріями оцінки й орієнтаціями особистості та суспільства. Таке формулювання вказує на якісну особливість інтерпретації суті цінностей як суб'єктивних уявлень про щось стабільно значуще, і це помітно відрізняється від попередніх позицій [5].

Сучасні дослідники, незважаючи на багатогранність понять «цінності» та «ціннісні орієнтації», роблять спроби логічного обґрунтування їх змістової сутності та динаміки розвитку. Зокрема, М. Слюсаревський визначає цінності як абстрактний і об'єктивований феномен внутрішнього життя, натомість ціннісні орієнтації – це процесуальний феномен, ближчий до дії, акту, аніж до якогось стабільного стану. Під таким кутом зору ціннісні орієнтації можна розглядати як суб'єктивний образ культурних цінностей, тобто специфічно засвоєну цінність у відповідності до індивідуального досвіду особистості. Окрім цього, як зазначає дослідник, ціннісні орієнтації відіграють роль своєрідної опосередковуючої ланки між цінностями як можливими орієнтирами загальноабстрактного характеру і конкретикою життєвих цілей, постають у ролі механізмів регуляції соціальної поведінки [4].

Для здійснення теоретичного аналізу взаємозв'язків та розмежувань між поняттями «цінність» та «ціннісні орієнтації» значущою є концепція Б. Ананьєва, на думку якого, центром дослідження для багатьох наук є ціннісні орієнтації груп і особистості, спільні цілі діяльності, життєва спрямованість або мотивація поведінки людей. Для психології цей центр духовного розвитку особистості, на думку вченого, виступає як цілісна сукупність або система свідомих ставлень особистості до суспільства, групи, праці, самої себе (В. М'ясищев), взаємозв'язок смислу і значення (О. Леонтєв), динаміка установки (Д. Узнадзе, О. Прангішвілі та ін.), моральні позиції і мотиви поведінки особистості (Л. Божович). Всі ці різноманітні характеристики особистості утворюють суть її внутрішнього світу і суспільної поведінки, спрямованої на засвоєння і відтворення цінностей життя і культури. Як зазначає В. Тугаринов, «окрема людина може користуватися лише тими цінностями, які є в її суспільстві. Тому цінності життя окремої людини відображають суть цінностей суспільного життя, яке її оточує. Спрямованість на ті чи інші цінності утворює її ціннісні орієнтації» [1].

Ціннісні орієнтації особистості є складним утворенням, яке має багатокomпонентну структуру. Дослідники виокремлюють різні компоненти у структурі

ціннісних орієнтацій, зокрема: емоційний, когнітивний, поведінковий, інтелектуальний, мотиваційний, оцінно-емоційний.

Відповідно, ціннісні орієнтації особистості виконують двоїсті функції. З одного боку, система ціннісних орієнтацій виступає в якості вищого контролюючого органу регуляції всіх збудників активності людини, визначаючи прийнятні способи їх реалізації. З іншого боку – як внутрішнє джерело життєвих цілей людини, виражаючи відповідно те, що є для нього найбільш важливим і має особистісний зміст. Система ціннісних орієнтацій, тим самим, є найважливішим психологічним органом саморозвитку й особистісного росту, визначаючи одночасно його напрямок і способи його здійснення.

Ряд дослідників відзначає, що основною функцією ціннісних орієнтацій є регулювання поведінки людей. Виробляючи систему ціннісних орієнтацій, особистість активно включається в систему суспільних стосунків, причому ціннісні орієнтації визначають тип поведінки і діяльності.

За своїм функціональним значенням цінності особистості можна розділити на дві основні групи: термінальні й інструментальні, що виступають, відповідно, як особистісні цілі та засоби їх досягнення. У залежності від спрямованості на особистісний розвиток чи на збереження гомеостазу цінності можуть бути розділені на вищі (цінності розвитку) і регресивні (цінності збереження). У той же час термінальні й інструментальні, вищі і регресивні, внутрішні та зовнішні за своїм походженням цінності можуть відповідати різним рівням чи стадіям особистісного розвитку [3].

Теоретичні уявлення Дж. Хофстеде було експериментально перевірено у глобальному порівняльно-культурному дослідженні, яке проводилось під його керівництвом у 70-х роках ХХ ст. та поклало початок іншим дослідженням індивідуалізму-колективізму як основних вимірів культури за кордоном. З того часу було накопичено велику кількість теоретичного й експериментального матеріалу, присвяченого дослідженню індивідуалістської і колективістської ціннісних орієнтацій (М. Вугт, Дж. Каджицибасі, У. Кім, Г. Тріандіс, Дж. Хофстеде, С. Хьюї, С. Шварц, Т. Шуйт та ін.).

Зокрема, аналізуючи соціальні ціннісні орієнтації під час досягнення певної мети у діяльності, американські дослідники Т. Шуйт і М. Вугт виокремлюють такі їх різновиди: просоціальна, індивідуалістична та конкурентна. Просоціальна ціннісна орієнтація визначається ними як така, що ґрунтується на прагненні особистості до досягнення найкращих власних і спільних результатів діяльності (максималізації спільного результату), а також на прагненні максимально прирівняти свій результат з результатом іншого (мінімалізація різниці). Індивідуалістична ціннісна орієнтація полягає у прагненні досягнення найкращого результату діяльності лише для себе, що супроводжу-

ється повною байдужістю до результатів іншої людини (максимум для себе). Конкурентна орієнтація характеризується прагненням максимально збільшити різницю між власним результатом та результатом іншої людини на свою користь (максималізація відносного результату) [5].

Розвиток особистості дорослої людини нерозривно пов'язаний з її професійним становленням і характеризується поступовим зростанням рівня суб'єктної активності та аксіогенезу, що визначає ступінь особистісного самоздійснення у різноманітних сферах життя. Самоздійснення особистості передбачає переважання внутрішніх чинників розвитку особистості над зовнішніми, вчинкове відстоювання власної індивідуальності. Одним з можливих варіантів професійного самовизначення випускників ВНЗ є рішення змінити професію. Перехід від зовнішньо детермінованого розвитку до саморозвитку зумовлений зростанням ролі їх внутрішніх чинників, які суттєво впливають на регуляційні процеси особистості, визначаючи унікальний для кожної людини ціннісний вектор розвитку.

Професійна компетентність майбутнього психолога включає в себе не лише знання, уміння і навички, а й набір професійно значущих властивостей особистості, в які динамічно вбудована ціннісно-сміслова система світосприйняття, спираючись на яку можливе правильне орієнтування та відповідь на зовнішні, в першу чергу, професійні виклики. Професія психолога на сучасному етапі розвитку характеризується як збільшення попиту, так і гуманістичною цінністю в суспільстві.

Як зазначає К. В. Седих, невід'ємною частиною формування психологічної готовності до професійної діяльності майбутнього психолога є професійний образ світу. Його специфіка визначається через систему професійних понять, і він є одним із найважливіших суб'єктивних чинників, що визначають особливості професійного ставлення та удосконалення за період навчання у вищому навчальному закладі [6].

Нами було проведено пілотне дослідження ціннісно-сміслові сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту за спеціальністю «Психологія». Загальна вибірка дослідження нараховувала 38 респондентів (35 жінок і 3 чоловіків). Віковий діапазон респондентів вибірки – від 22 до 49 років. Для досягнення поставленої задачі нами застосована методика «Гест смисложиттєвих орієнтацій» Д. А. Леонтєва.

Аналіз особливостей ціннісної структури майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, демонструють високі показники усвідомленості життя, що характеризує усвідомлене, відповідальне ставлення до нього і розуміння його закономірностей. Проте, не досить високими є показники «локус контролю – Я» і «локус контролю – життя», що може свідчити про тенденцію до планування без реального їх втілення. Середні значення мають показники «процесу» та «результату» життя, тобто респонденти сприй-

мають своє життя як недостатньо насичене, не відчувають повного задоволення від нього.

Результати математико-статистичної обробки даних засвідчили, що вони мають високий рівень статистичної значущості ($p \leq 0,05$ та $p \leq 0,01$ за ϕ -критерієм Фішера). У цілому, результати дослідження свідчать про загальний низький рівень розвитку та недостатню сформованість ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, що, в свою чергу, може стати об'єктом більш детального вивчення та можливого формувального впливу в подальшому.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок з цього напрямку. Отже, становлення і функціонування ціннісних орієнтацій особистості на базі системи цінностей, виробленої суспільством, дає можливість розглядати ціннісні орієнтації як результат відображення в людській свідомості наявних у суспільстві ціннісних відносин, зумовлює переоцінку загальнолюдських цінностей, які складають основу життєдіяльності людини.

Структура професійної компетентності психолога включає не лише знання, уміння і навички, а й

професійний образ світу, набір професійно значущих властивостей особистості, в які імпліцитно вбудована ціннісно-смилова система світосприйняття. У зв'язку з цим, дослідження ціннісно-смилової сфери майбутнього психолога, який здобуває другу вищу освіту, дасть можливість більш детально зрозуміти чинники професійної перепідготовки дорослої людини, а отже й визначити психологічну готовність її до виконання своїх професійних обов'язків за новим фахом у майбутньому.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективи подальшої роботи вбачаємо у теоретичній та емпіричній розробці проблеми дослідження ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, а також, для більш точного і детального розуміння специфіки означеної проблеми, плануємо провести порівняльний аналіз особливостей ціннісно-смилової сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту з майбутніми психологами, що здобувають першу базову освіту, та психологами, які працюють за фахом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – М.: Наука, 1977. – 265 с.
2. Анисимов С. Ф. Духовные ценности: производство и потребление / С. Ф. Анисимов. – М.: Прогресс, 1988. – С. 31.
3. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Д. А. Леонтьев // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 15-25

REFERENCES

1. Ananiev, B. G. (1977). *O problemakh sovremennogo chelovekoznaniiya* [Problems of modern human studies]. Moscow: Nauka [in Russian].
2. Anisimov, S. F. (1988). *Dukhovnye tsennosti: proizvodstvo i potreblenie* [Spiritual values: production and consumption]. Moscow: Progress [in Russian].
3. Leontiev, D.A. (1996). *Tsennost kak mezhdistsiplinarnoe ponyatie: opyt mnogomernoy rekonstruktsii* [Value as interdisciplinary concept: experience of multidimensional reconstruction], 4, 15-25 [in Russian].

4. Основы социальной психологии: навчальний посіб. / За ред. М. М. Слюсаревського. – К.: Міленіум, 2008. – 495 с.
5. Почебут Л. Г. Кросс-культурная и этническая психология: Учебное пособие / Л. Г. Почебут. – СПб.: Питер, 2012. – 336 с.
6. Седих К. В. Психологія взаємодії систем: «Сім'я та освітні інституції»: монографія / Седих К. В. – Полтава: Довкілля – К, 2008. – 228 с.

4. Sliusarevskiy, M. M. (2008) (Ed). *Osnovy sotsialnoi psikhologii* [Basics of Social Psychology]. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].
5. Pochebut, L. G. *Kross-kulturnaya i etnicheskaya psikhologiya* [Cross-cultural and ethnic psychology]. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
6. Sedykh, K. V. (2008). *Psikhologhiia vzaiemodii system: «Simia ta osviti institutsii»* [Psychology of interaction: "The family and educational institutions"]. Poltava: Dovkillia [in Ukrainian].

Надежда Мирославовна Мышко,
ассистент кафедры психологии,

Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко,
ул. Остроградского, 2, г. Полтава, Украина

ОСОБЕННОСТИ ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВОЙ СФЕРЫ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ, КОТОРЫЕ ПОЛУЧАЮТ ВТОРОЕ ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Актуальность данного исследования обусловлена спецификой современного этапа развития нашего государства, которое сегодня существует в условиях социально-экономических и политических вызовов. В связи с этим, в обществе все больший спрос и распространенность приобретает профессия психолога. Из модной и несколько экзотической эта профессия становится более обыденной, но не менее ответственной. Поэтому требо-

вания к деятельности психолога только растут, что обуславливает развитие и расширение учебных заведений для получения данной профессии. Кроме обычных – очной и заочной форм – открываются возможности получения второго высшего образования по специальности «Психология», которое отличается по количеству часов аудиторной работы студентов. Психологическое образование становится доступным широкому количеству людей, но, несмотря на это, на данном этапе можно констатировать довольно низкий процент молодых специалистов, которые пытаются трудоустроиться по специальности. Было проведено исследование ценностно-смысловой сферы будущих психологов, получающих второе высшее образование по специальности «Психология». Общая выборка включала 38 респондентов (35 женщин и 3 мужчин) в возрасте от 22 до 49 лет по методике «Тест смысложизненных ориентаций» Д. А. Леонтьева. Анализ особенностей ценностной структуры будущих психологов, получающих второе высшее образование, демонстрирует высокие показатели осознанности жизни, характеризующие ответственное отношение к ней и понимание ее закономерностей. Однако, достаточно высоки показатели «локус контроля - Я» и «локус контроля - жизнь», что может свидетельствовать о тенденции к планированию без реального воплощения планов в жизнь. Средние значения имеют показатели «процесса» и «результата» жизни, то есть респонденты воспринимают свою жизнь как недостаточно насыщенную, не испытывают полного удовлетворения от нее. В целом, результаты исследования свидетельствуют об общем низком уровне развития и недостаточной сформированности ценностных ориентаций будущих психологов, получающих второе высшее образование.

Ключевые слова: ценность, ценностные ориентации, ценностно-смысловая сфера, профессия психолога, будущий психолог, второе высшее образование.

Nadiia Myshko,

*assistant of the Department of Psychology,
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University,
2, Ostrohradskoho Str., Poltava, Ukraine*

FEATURES OF MOTIVATIONAL SPHERE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS OBTAINING SECOND UNIVERSITY DEGREE

The relevance of this study is explained by the specificity of socio-economic and political changes in our country. In this regard, a profession of psychologist becomes more and more popular in society. Therefore, the requirements for the work of psychologists are growing every day, causing the development and increasing of the number of educational institutions, where psychologists are trained. Apart from common full-time and distance studying, nowadays everyone can obtain a second university degree in Psychology, which differs only by the number of in-class learning. Though nowadays psychological education becomes accessible for everybody, there are not many professionals who want to be employed as psychologists. An empirical research has been carried out in order to reveal peculiarities of motivational sphere of students who are obtaining second university degree in “Psychology”. The sample involved 38 surveyed (35 women and 3 men) aged from 22 to 49 years with the help of methods “Test of value orientations” by D. Leontiev. The analysis of the peculiarities of motivational sphere of future psychologists shows high rates of life consciousness, which means their responsible attitude towards it and life rules understanding. Thus, indicators of “locus of self-control” and “locus of life-control” are rather high, which speaks for the tendency to planning without putting the plans into practice. The indicators of “process” and “result” of life are of medium value, which means that the surveyed think they don't live a full life and are not satisfied with it. On the whole, the obtained results speak for the low level of development and poor level of value orientations maturity of future psychologists obtaining the second university degree.

Keywords: value, value orientations, motivational sphere, the profession of psychologist, future psychologist, second university degree.

Подано до редакції 30.09.2014